

אשכול

העלון השבועי של תלמידי ישיבת "כרם ביבנה".

"לזכור עולם יהיה צדיק" לע"נ מנחם ראש הישיבה הרב חיים יעקב גולדניצט זצ"ל בן הרה"ח ישראל אלעזר זצ"ל (תהלים קי"ב).

פרשת בלק

י"ז בתמוז

ה'תשע"ב

גיליון מס' 223

(שנה שישית)

זמני השבת

צאת השבת	הדלקת נרות	יחוללים
20:30	19:08	
20:33	19:28	תל אביב
20:32	19:29	כרם ביבנה

חוש הראייה

הרב אליעזר מגן

אחד החושים הבולטים מאוד בפרשתנו מבין חמשת החושים הוא חוש הראייה. כל קללתו של בלעם הרשע הייתה תלויה בחוש זה, ומשום כך בלק חיפש בשבילו מקום שיוכל משם לראות את העם. כבר בתחילת הפרשה רואים זאת כאשר בלק שולח שליחים להביא את בלעם, ולכאורה מדוע התאמץ כ"כ להביאו הרי בלעם היה יכול לקללם במקומו? אלא ע"כ עצם הקללה הייתה תלויה בראיה. וכן אנו מוצאים לאורך הפרשה שבלק לקח אותו למקומות שרואים משם את העם "וירא משם קצה העם" (כב,מא), "לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם" (כג,ג), "וירא את ישראל שוכן לשבטיו" (כד,ב).

ויש להבין מדוע באמת חשבה כ"כ הראייה בשביל לקלל את ישראל, וכי לא יכל לקללם במקומו? אוה"ח הקדוש מקשה כיצד בכלל בלעם יכל לראות את העם, הרי הגמרא בתענית (ט). אומרת שהעננים היו מכסים על ישראל ולא היו נראים לעין, וכשמת אהרון נסתלקו העננים וידע הכנעני מקום מושבם ונלחם עמם, ואח"כ חזרו בזכותו של משה כמשי"כ שם 'חזרו שניהם בזכות משה', וא"כ כיצד בלעם יכל לראות את קצה העם?

ומסביר אוה"ח ק"ש ש"ע"י כשפים עשה יכל לראות אותם מבין העננים. וקשה מדוע היה צריך לעשות כשפים כדי לראות אותם ולא יכל לקללם בלי ראייה?

ועוד, שהרי מרש"י מוכח שבאמת יכל לקללם ממקומו, שכשהקב"ה אמר לבלעם לא תלך עמהם מביא רש"י את המדרש: "אמר לו (בלעם) א"כ אקללם במקומי? אמר לו (ה') לא תאור את העם", ורואים שאפשר לקלל גם בלי ראייה, שהרי בלעם הסכים להתפשר ולקללם ממקומו?

אמנם אפשר לתרץ ע"פ רש"י ולומר שהסיבה שהעיניים והראייה בולטים מאוד בפרשתנו היא כמש"כ רש"י על הפסוק "וישא בלעם את עיניו" (כד,א) - 'ביקש להכניס בהם עין רעה', ש"ע"י שרואה אותם הוא מכניס בהם עין רעה וכך הקללה חלה.

אך קצת קשה לתרץ כן, כי הפסוק הזה כתוב רק בנסיון השלישי!! היינו אחרי שבלעם לא הצליח לקללם פעמיים הוא מנסה כעת להילחם בהם בדרך אחרת - 'להכניס בהם עין רעה', וכ"כ שפתי חכמים שדווקא כאן ניסה להכניס בהם עין רעה ולא לפני כן, וז"ל: "דאל"כ למה נשא את עיניו בפעם הזאת יותר משאר הפעמים?!"

עד כאן ראינו שחוש הראייה בולט כלפי עם ישראל, אך אנו רואים שהוא מודגש גם כשבלעם מדבר על עצמו, שכן בפעם השלישית כשבלעם מנסה לקלל הוא פותח ואומר על עצמו: "נאם בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין" (כד,ג), וכמה פירושים נאמרו לביטוי 'שתום העין'. רש"י מציע 2 פירושים: סומא באחת מעיניו, ופירוש נוסף: חד עין.

אך עדיין יש ליתן טעם מדוע מזכיר בלעם את ההיסטוריה הרפואית שלו במעמד זה?

אולי ההסבר לכך ולשאלות הנ"ל נעוץ באחד הפסוקים בהם בלעם מברך את ישראל "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (כג,כא) ופרש"י "לא הביט הקב"ה און שביעקב, שכשהו עוברין על דבריו אינו מדקדק אחרים להתבונן באוניות שלהם ובעמלם שהן עוברים על דתו".

מדוע בלעם מזכיר כאן שהקב"ה מעלים עיניו מהעוונות של ישראל?

אלא אנו רואים שבלק מחפש מקומות מסוימים מאוד כדי לקלל את ישראל, שדה צופים, מדבר ועוד, שכולם מקומות שמזכירים משהו שלילי על ישראל – חטא שחטאו בעבר או שעתידיים לחטוא שם.

הסיבה לכך היא, שכדי שקללה (היינו מידת הדין) תחול על ישראל צריך שתהיה סיבה טובה לכך, הקללה תקבל רק כאשר יש פתח למידת הדין לקטרג, שהרי אדם שהוא צדיק וכל מעשיו מתוקנים א"א להעניש אותו, וממילא גם קללה לא תעזור, שהרי מצד מעשיו לא מגיע לו עונש, אך אם יש עוונות בידו ובא מישוהו ומקלל אותו, ע"י הקללה הוא מעורר את מידת הדין ומזכיר לה את חטאיו.

כל דבר שאדם רואה אצל חבריו הוא יכול לשפטו לצד זכות ולצד חובה, יש אנשים צרי עין שיחפשו את השלילי בכל דבר, ויש כאלה שתמיד ידונו את השני לכף זכות גם כשהמעשה שראו נראה שלילי. וזה ההבדל בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בעלם הרשע – עין טובה כנגד עין רעה. בלעם מסתכל בעין הרעה ומחפש לראות את ישראל או מקום מסויים שחטאו בו כדי שעל ידו הקללה תוכל לעורר את מידת הדין, כי עצם הראיה מסייעת לקללה לחול, שהרי אם חטאו בחטא מסויים איך יתכן שאני רואה אותם בעיני ועדיין הם קיימים?!

ואולי זו הכוונה לביטוי 'שתום העין', שכל דבר מורכב מטוב ומרע, וגם בכל דבר רע יש מעט טוב, כי אחרת לא היה לו קיום בעולם. אך בלק ובלעם חיפשו רק את הדברים השליליים והרעים, ולכן הוא נקרא 'שתום העין' שסגר את העין הטובה והסתכל רק בעין הרעה. ועל זה הוא התנבא בעל כרחו ואמר 'נופל וגלוי עיניים', כלומר שבעל כרחו הוא צריך לפתוח את שני העיניים ולראות את הטוב שבעם ישראל – מה טובו אהליך יעקב, כלביא יקום וכארי יתנשא.

ולכן אמר בעל כרחו "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל", שהקב"ה מסתכל בשתי עיניים, גם בעין הטובה! ולבסוף לאחר כל הנסיונות לקלל את ישראל מתוודה בלעם: "מחזה שדי יחזה, נופל וגלוי עיניים" (כד, ד, טז).

פר ד"ר פשמת אלהים
(בע"מ פ"ב פ"ב)

לעילוי נשמת

מרת דבורה ב"ר ע"ה
בת ר' אהרן ז"ל

נלב"ע ב' בסיון תשע"א

ת.נ.צ.ב.ה.

הוקדש ע"י משפחת יוסקוביץ

מתנה על מה שכתוב בתורה (דף קכ"ז ע"ב)

אבי קלמנטינובסקי (ד') אבי קלמנטינובסקי (ד')

כלומר התורה חייבה שאר וסכות, וכן שאר ממונות לרצון הזוכה. ממילא כשאנו רוצה בכך – יכול להתנות שכלל אינו רוצה שיחול החיוב. אך נראה שלגבי שביעית הדין הוא שונה, שהרי בשביעית אין זו זכות ממונית שחייבה התורה את פלוני לתת לך, אלא פטרה אותך מחובך לפלוני. לכן שואל ר' שמואל רוזובסקי: "מאי נימא גבי שלא תשמטני בשביעית והא בזה לא מצינו שתועיל מחילת הלוה שימחול על זכות ההשמטה, ומאי ע"מ שתמחול שייך בזה?" ומתריך ע"פ דברי קצות החשן³ שכשאומר "על מנת שלא תשמטני בשביעית" אין הכוונה שמתנה עם הלוה שימחול על השמטת החוב, אלא לאחר שהחוב ישמט בשביעית עדיין יתחייב הלוה מחדש לפרוע לו. ע"פ דברי ר' שמואל רוזובסקי נוכל לתרץ:

כפי שבארנו, לפי ר' יהודה ושמואל ניתן להתנות שלא יחול החיוב הממוני מעיקרו, ולכן הוצרך רש"י לתרץ ב"אין בו אונאה" הסבר אחר. אך כל זה כי ממון אתה יחייב למחילה, ולכן יכול להתנות שלא יתחייב לו השני כלל. אך בשביעית שאינה זכות ממונית אלא פטור – לא שייך מושג מחילה, כקושיית ר' שמואל רוזובסקי, וממילא לא ניתן להתנות שלא יחול הפטור כלל. רק כשאומר "על מנת שלא תשמטני אתה בשביעית" שמתנה עם האדם שיחייב עצמו לאחר שמיטת החוב, כדברי הקצות, חל התנאי. אך ב"על מנת שלא תשמטני שביעית" שלא שייך לפרש כן – חזר הדין שאינך יכול להתנות שלא יחול הפטור, מכיוון שאינך יכול למחול עליו. ולכן התכוון רש"י "לפי שאין השביעית מסורה בידו להתנות שלא תהא השביעית משמטת" - פטור של שביעית אינו מסור בידו למחול עליו ולכן גם לא להתנות עליו.⁴

ואולי אף בזה נוכל ליישב את המשך דבריו התמוהים של ר' אלחנן שדן בהתניה על הדין מעיקרו:

וכן על מנת שאין לך עלי אונאה = על מנת שאין לך עלי דין אונאה, וכן על מנת שלא תשמטני בשביעית

ותימה גדולה היא זו כיצד הביא את "שאיין לך עלי אונאה" ו"שלא תשמטני בשביעית" בחדא מחתא? והרי הגמרא במכות חילקה בין שתי לשונות אלו! אך לדברינו יתורץ היטב. הסברנו לעיל מדוע ר' אלחנן נקט שדווקא "על מנת שאין לך עלי אונאה" הוא התניה על עיקר הדין. לעומת זאת בשביעית, הלשון "שלא תשמטני בשביעית" היא בפשטות ההתניה על עיקר הדין. הגמ' במכות דנה בשמואל שסובר כר"מ, שבאופן עקרוני עקירת הדין מעיקרו חלה, אך בשביעית אין התניה על עקירת דין חלה (כפי שביארנו לעיל) ולכן יש חלוקה בין עקירת דין אונאה (שאיין לך עלי אונאה) לעקירת דין שביעית (שלא תשמטני בשביעית). אך התוס' בכתובות דן בדעת ר"מ. לשיטתו, בכל מקרה עקירת דין מעיקרה לא חלה, ולכן אין הבדל בין עקירת דין אונאה לבין עקירת דין שביעית והביא ר' אלחנן שניהם בחדא מחתא.

לעומת כל האמור בדעת רש"י, הרשב"ם במכות סבר כחירוף השני בתוס' בכתובות. לשיטתו המח' בין ר"מ לר"י היא רק במחילת הזכות שנתנה תורה, אך לכ"ע אי אפשר להתנות שלא יחול דין מעיקרו. לכן יכלו לפרש בפשטות שהן "שאיין בו אונאה" והן "שלא תשמטני בשביעית" מדבר על עקירת הדין מעיקרו שאינו חל לכ"ע.

ונסיים בהקשר של מחלוקת זו לגמרתנו: משנתנו אומרת "איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים, איש פלוני בני לא יירש עם אחיו - לא אמר כלום". הגמ' מנסה לסדר משנה זו גם לפי ר"י שבממון תנאו קיים, לפי שהבן אינו בהכרח מוחל. תוס' האמור בכתובות כותב שהסבר הגמ' הוא רק לירווחא דמילתא, אך באמת אפילו היה הבן מוחל – לא היה התנאי קיים. לעומת זאת, בהגהות מרדכי³ כותב: "ואיתא נמי לדרב כהנא דאמר נחלה הבאה לו לאדם במקום אחר מתנה עליה שלא יירשנה בירושה דאורייתא" ונהי דאב אינו יכול להתנות דאמרי' ביש נוחלין האומר בני בכור לא יטול פי שנים לא אמר כלום ואפילו לר' יהודה משום שלא ידע דמחיל אבל איתא לכן דידע דמחיל יכול להתנות ולומר אי אפשר בה".

ונראה שמחלוקת זו תלויה במחלוקת לעיל. תוס' בכתובות הוא המשך התירוץ השני שם, לפיו יוצא שלא ניתן להתנות על עיקר הדין לכ"ע. לכן המשנה שמדברת על התניה עם הבן לבטל דין ירושה תהיה אף אם ברור שהבן מוחל. אך ההגהות מרדכי סבר כר' אלחנן שבהתניה על עיקר הדין לר"י תנאי קיים, וממילא כשוראי שהבן מסכים (למשל כשהבן עצמו מתנה) – התנאי קיים.

בגמרתנו מובאת מח' ר' מאיר ור' יהודה לגבי המתנה על מה שכתוב בתורה בממון, כגון "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה". ר"מ סבר שתנאו בטל ולר"י התנאי קיים.

שמואל במכות (ג): אומר שהמלוה את חבירו על מנת שלא תשמטני שביעית – התנאי בטל ושביעית משמטת. הגמ' מקשה סתירה בדבריו ממחלוקת רב ושמואל מה דין המוכר "על מנת שאין לך עלי אונאה". רב סבר שהתנאי בטל ויש אונאה ושמואל סבר שהתנאי קיים ואין אונאה. רב ענן מסביר: 1. "שאיין לך עלי אונאה" ו"שלא תשמטני (אתה) בשביעית" – התנאי קיים. 2. "שאיין בו אונאה" ו"שלא תשמטני שביעית" – התנאי בטל. מה החילוק בין הלשונות?

מסביר רש"י שלשמואל יכול להתנות על מה שכתוב בתורה. אך כשאומר "אין בו אונאה" מתנה ומבטיח לקונה שאינו מאנה אותו במכירה, והרי אנו רואים שמאנה אותו, ולכן יש לו אונאה. בב"מ (נא): אף מוסיף שלא רק שתהיה כאן אונאה, אלא אף ביטול מקח, שהרי מוכר לו על דעת כך שאינו מאנה אותו והרי אונאה. לגבי "שלא תשמטני שביעית" מסביר רש"י "אין השביעית מסורה בידו להתנות שלא תהא משמטת", כלומר אינו יכול להתנות לבטל עיקר דין שביעית שלא תשמט. התוס' מקשים על פירושו כיצד מדמה הגמ' שביעית לאונאה? הרי דבריו באונאה לא חל התנאי כי המוכר שיקר לקונה והתנאי שהבטיחו לא נכון, ואילו לגבי שמיטה הסיבה הווי אנה קשורה כלל וכלל. לכן מסביר הרשב"ם בצורה אחרת שבשניהם מתנה שלא יחול איסור אונאה/שביעית, ועל כך אינו יכול להתנות. ובאמת פירוש רש"י קשה, מדוע חילק בין אונאה לשמיטה ולא הסביר בפשטות כרשב"ם? וחשבתי לבאר:

תוס' בכתובות (נו): מקשה על ר"מ שמתנה על מה שכתוב בתורה בממון תנאו בטל, מהדין "קרקע כסותי והפטר, שבר כדי והפטר – פטור" והרי מתנה על מה שכתוב בתורה. ומביא שני תירוצים:

1. ר' אלחנן – אדם אינו יכול להתנות לעקור מעיקרא דין תורה, אך יכול להתנות (שהדין יחול אך) ימחול על הזכות הממונית. ולכן אם היה אומר "על מנת שאין לי עלי דין נזק" התנאי היה בטל שהתנה לעקור הדין מעיקרו, אך מכיוון שהתנה "והפטר", כלומר הדין קיים אלא שאני מוחל לך – התנאי קיים. וכן הוא החילוק לגבי "על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה" הכוונה לדין ולכן תנאו בטל, אך אם היה אומר "על מנת שתפטרי אותי משאר כסות ועונה" – התנאי היה קיים.
2. נזיקין שונה באופן מהותי מקידושין. מתנה על שכתוב בתורה תנאו בטל בקידושין, מפני שאין קידושין לחצאין (ללא שאר וסכות). אך טעם זה אינו שייך בנזיקין וודאי שיכול להיות נזק ללא תשלום.

כלומר יוצא שישנה מחלוקת בין תירוצי התוספות במה נחלקו ר"מ ור"י במתנה על מה שכתוב בתורה: לר' אלחנן – המחלוקת ביניהם היא על התניה לעקור דין התורה מעיקרו, שר"מ תנאי בטל ולר"י תנאו בממון קיים. התניה שהדין יחול אלא שמוחל על הממון – לכ"ע מועיל.

ליתרוץ השני - המחלוקת היא על מחילת הממון, (שעל ידה מבטל דין תורה) – לר"מ תנאו בטל ולר"י ממון ניתן למחילה וקיים. יוצא מהתירוץ שלגבי התניה לעקור דין תורה לכ"ע לא יועיל. ע"פ דברי ר' אלחנן יקשו דברי שמואל. הרי שמואל לכ"ע סובר כר' יהודה שהמתנה בממון תנאו קיים (בין לאביי בין לרבא בב"מ שם), והרי שמואל סובר ש"על מנת שאין בו אונאה" לא חל התנאי, ואילו לפי ר' אלחנן, ר' יהודה סובר שהתניה שלא יחול דין התורה מעיקרו – התנאי חל!

נראה שרש"י סבר כבן ינאי ר' אלחנן, וממילא לא יכול היה להסביר כרשב"ם ש"אין בו אונאה" הכוונה שלא יחול בו דין אונאה, שהרי לדעתו לר"י שכמותו סובר שמואל – ניתן להתנות שלא יחול הדין כלל! אלא הוכרח רש"י להסביר בצורה אחרת – שהתנה עמו שאינו מאנה אותו במכירה, והרי ס"ס אונאה. ולכן ר' אלחנן עצמו בהמשך התוס' כותב שדווקא ב"על מנת שאין לך עלי אונאה" הכוונה שמתנה על דין האונאה מעיקרו.

אך אם כדבריי, יקשה מדוע רש"י הסביר לגבי "על מנת שלא תשמטני שביעית" שאין התנאי חל, לפי שאין השביעית מסורה בידו להתנות עליה, והרי גם כאן לפי ר' אלחנן כן יכול להתנות שלא יחול דין שביעית!

לשם כך יש להבין מדוע סובר ר"י שהמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בממון קיים, ולפי ר' אלחנן אפילו לעקור דין התורה מעיקרו. מסביר הרמב"ן (שמתחילת דבריו רואים שסבר כר' אלחנן):

¹ ב"ב קכו: ד"ה ואע"ג
² שיעורי ר' שמואל מכות ג: ס"י קסד
³ ס"י סז ס"ק ח' והוכיח דבריו מלשון הרמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"י ומובא גם בשו"ע חו"מ ס"ז ס"ט ע"ש
⁴ ואף נראה לדייק כדברינו ברש"י שהרי גבי אונאה כתב "ואם אמר לו ע"מ שאין בו אונאה אין זה מתנה שימחול לו אונאתו אלא..." ואילו גבי שביעית לא כתב "אין זה מתנה שימחול לו שמיטת חובו אלא..." מפני שלא שייך כלל מושג מחילה בשביעית, שאינה מסורה בידו.
⁵ הגהות מרדכי כתובות רצד
⁶ בניגוד לדעות רב הראשונים שרק בדברכן

